

॥ ३१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ इतिशान्ति० मो० नै० भा० एकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ७३ ॥
 धिकारं पश्यन् भृगुभरद्वाजसंवादादौ पूर्वसंक्षेपेण श्रुतमेवार्थं विस्तरेण श्रोतुमिच्छन् युधिष्ठिर उवाच आद्यंतमिति आदिसंसारहेतुं अंतलयस्थानं भूतानां जीवानां अभिन्नमिति तोपादानत्वसूचनार्थः समासः
 साक्षाच्चोभयाभ्यानात् तदालान स्वयमकुरुते तिन्यायेन श्रुत्या च ब्रह्मणस्तथा त्वप्रतिपादनात् किलक्षणब्रह्मेति ध्यानकर्मणि तत्त्वामौ अंतरंगबहिरंगसाधने कालंकलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः उत्ति

कृतश्रमः कृतप्रज्ञो न च तृप्तः समाधितः ॥ नित्ययुक्तो प्रमत्तश्च तस्मात्सर्वत्र पूजितः ॥ २१ ॥ नापत्रपश्चयुक्तश्च नित्युक्तः श्रेयसे परैः ॥ अभेत्ता परगुह्यानां तस्मात्सर्व
 त्रपूजितः ॥ २२ ॥ न ह्येत्यर्थलाभेषु नालाभेतुव्यथत्यपि ॥ स्थिरबुद्धिरसक्तोत्मा तस्मात्सर्वत्र पूजितः ॥ २३ ॥ तं सर्वगुणसंपन्नं दक्षशुचि मनोमयं ॥ कालज्ञं च त्रि
 यज्ञं च कः प्रियं न करिष्यति ॥ २४ ॥ इति श्रीमहाभारते शांतिप० मोक्ष० प० वासुदेवो ग्रसेन संवादे एकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ७३ ॥
 युधिष्ठिर उवाच आद्यंतं सर्वभूतानां ज्ञातुमिच्छामि कौरव ॥ ध्यानं कर्म च कालं च तथैवायुर्गुणयोगे ॥ १ ॥ लोकतत्त्वं च कार्त्तव्यं न भूतानां मागातिं गतिं ॥ सर्ग
 श्रनिधनं चैव कुत एतत्प्रवर्तते ॥ २ ॥ यदितेऽनुग्रहे बुद्धिरस्मात्स्विह सतांवर ॥ एतद्भवं तं पृच्छामि तद्भवान्प्रब्रवीतु मे ॥ ३ ॥ पूर्वहिकथितं श्रुत्वा भृगुभाषितमुत्तमं ॥
 भरद्वाजस्य विप्रर्षेस्ततो मे बुद्धिरुत्तमा ॥ ४ ॥ जाता परमधर्मिष्ठा दिव्यसंस्थानसंस्थिता ॥ ततो भूयस्तु पृच्छामि तद्भवान्ब्रूतु मर्हति ॥ ५ ॥ भीष्म उवाच अ
 त्रते वर्तयिष्येऽहमिति हासं पुरातनं ॥ जगौ यद्भगवान्व्यासः पुत्राय परिपृच्छते ॥ ६ ॥ अधीत्य वेदानि खिलान्संगोपनिषदस्तथा ॥ अन्विच्छन्नैष्ठिकं कर्म धर्मनैपु
 णदर्शनार्तं ॥ ७ ॥ कृष्णं द्वैपायनं व्यासं पुत्रो वै व्यासकिः शुकः ॥ पप्रच्छ संदेहमिच्छिन्नधर्मार्थसंशयं ॥ ८ ॥

छंस्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरन्ति श्रुतिप्रसिद्धं चतुर्विधं जीवं लोकतत्त्वं लोकस्य वास्तवरूपं भूतानां विद्यदादीनां आगतिं उद्रमस्थानं गतिं प्रवेशस्थानमूर्णनाभिं भवतंतु जालस्य ते देतत्सर्वं ज्ञातुमिच्छामि श्रुत्य
 र्थस्तु शयानः अविद्यादतः पुमान्कलिरित्युच्यते संजिहानः विषयेषु जातवैराग्यः सन् अविद्यासंम्यकूहानुमिच्छन् मुमुक्षुर्द्वापरइत्युच्यते उत्तिष्ठन् शमाद्यनुष्ठानाय सज्जी भवन्त्रेत्युच्यते चरन् शमादिकमाचरन्क
 तं कृतयुगं भवति पुमानेवेत्यर्थः धर्मतारतम्याच्चायुस्तातरम्यं युगे युगे पुंसि पुंसि ज्ञेयं सार्धः ॥ १ ॥ सर्गनिधने भौतिकानां जरायुजादीनां चतुर्मुखादि रवांतरकारणमपि किं ब्रह्मैव ततो न्यद्वेत्यभिप्रायः ॥ २ ॥ ३ ॥
 पौनरुक्त्यमाशंक्याह पूर्वहीति ॥ ४ ॥ परमधर्मविद्यायोगधर्मनिष्ठा बुद्धिर्मे जातेति पूर्वेणान्वयः दिव्यसंस्थानसंस्थिता अलौकिकस्वरूपनिष्ठावती भूयोधिकं विस्तरेणेत्यर्थः तथा च संक्षेपेण श्रुतस्यापि विस्तरार्थं
 पुनः प्रश्न इत्यपौनरुक्त्यं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ संदेहं संदेहविषयं प्रश्नसमूहं छिन्नधर्मार्थसंशयं व्यासं ॥ ८ ॥